

Alexandru Mareş

OBSERVAȚII PE MARGINEA A DOUĂ
SCURTE TEXTE ROMÂNEȘTI

1. Doamna Zamfira Mihail ne-a rugat să examinăm un vechi text românesc (*Plângerea lui Adam*), adăugat pe o filă a *Triodului înflorit* (BAR, ms. sl. 758, f. 254^{r-v}), text a cărui scriitură era, pe alocuri, greu descifrabilă. Se întreba distinsa cercetătoare dacă, în porțiunile mai puțin inteligibile, textul nu a fost cumva criptografiat. La o sumară examinare ne-am dat seama că acest text este scris în totalitate în clar și, totodată, că păstrează două scrieri distincte: *Plângerea lui Adam* (f. 254^r), respectiv *Troparul arhanghelului Mihail* (f. 254^v). Dificultatea descifrării celor două texte se datora, pe de o parte, întrebuițării unor slove în variante mai puțin uzitate: Ϸ = а (ϷААМ „Adam”, 254ra/4), χ = κ (χЖ „că”, 254^v/2), м = ш (ϷМА „așea”, 254b/9), u = w (wиwи „no<a>pti”, 254ra/12, wиwи „to<a>ti”, 254ra/14), ϣ = ж (Аϣ^mнϣСАϣ „Dumnădzeu”, 254ra/14), ϣ = ц (плϣϣи „plă<n>gi”, 254ra/7), iar pe de altă parte, omiterii în reproducerea cuvintelor a unor litere, notate de noi între croșete: АА<АМИ> (254ra/14), нн<ЧИ> (254ra/13), п<ρ>иmϣвара (254ra/ 15), ϣюл<ϣ>и (254ra/4), с<ж> (254ra/2), ϣ<н>ди (254ra/11, 254^v/1) etc.

2. Reproducem în continuare cele două scrieri, precizând că primul dintre ele este scris pe două coloane, indicate prin *a* și *b*.

<PLÂNGEREA LUI ADAM>

254rb Adam șeadi înai<n>tea raiului d<e> să jiluiăști ș<i> să tâ<n>guiășt<i>¹ ș<i> de² gură³ așea⁴ grăiaști: „Raiule⁵, raiule⁵, dulcili meu⁶ raiu, vină să <n>i iertămu⁷ amă<n>doi că de² astădzî înai<n>te⁸ nu nu mai videa p<â>nă în zua de² giudef”. Iar raiu de² gură⁹ așea o grăitu: „Ada<mi>, Adami, n<u> iasti de² v<i>na mea, ce¹⁰ <ia>sti de² vina ta, c<ă> Dumnădzeu¹¹ te-au lăsat cu mini / în raiu și țu-o poro<n>cit s<ă> nu mănânci poami¹² d<i>n pomu¹³ din mijlocu¹⁴ raiul<u>i”. Iar Adam cu amar¹⁵ plâ<n>gi¹⁶. Ia<r> Dumnădzeu¹⁷ o grăitu: „Taci, Adami, ci nu¹⁸ mai plâ<n>gi”. Iar Adam așea o grăitu: „Doamni¹⁹, că²⁰ nu plângu²¹ c<ă> d<e>a<ci

¹ Scris: ϣж пϣгощ. ² Scris: АА. ³ Scris: горж. ⁴ Scris: Аш^ж. ⁵ Scris: ϣюлА. ⁶ Scris: мАϣ. ⁷ Scris: Аи^тпж^м. ⁸ Scris: АнипА. ⁹ Scris: гора. ¹⁰ Scris: чА. ¹¹ Scris: АϣмнϣСАϣ. ¹² Scris: wи^m. ¹³ Scris în continuare: АА пwмА. ¹⁴ Scris: мижилwк^ϣ. ¹⁵ Scris: ААмА^т. ¹⁶ Scris în continuare: плϣи. ¹⁷ Scris: Аϣ^mнϣСА^ϣ. ¹⁸ Scris: но. ¹⁹ Scris: дв^mни. ²⁰ Scris: ки. ²¹ Scris: плϣго.

m-am scăpatu eu²², că u<n>di era eu²² nu era²³ nici noapți²⁴, ni<ci> toamnă²⁵, ni<ci> iarnă, ci eram în toati²⁶ jealele²⁷ visăli<n>du-mă”. Ia<r> Dumnădzeu²⁸ o grăitu: „Ad<ami>, Ada<mi>, ia²⁹ <a>mi<n>ti celi³⁰ floricii ci p<r>imăvara răsaru”.

<TROPARUL ARHANGHELULUI MIHAIL>

254^v U<n>di³¹ s<tr>ălucești³² darul tău, arha<n>gheli, de² acolo să gonești putearea diiavolu<lui>³³, că nu sufiri să rămâie lâ<n>gă lumina ta luceafăru cel³⁴ ce-au³⁵ căzutu. Păntu aceasta ne³⁶ rugămu-ți: săgețile³⁷ c<e>le³⁸ purtători³⁹ de² focu stâ<n>ge-le⁴⁰ cu⁴¹ silirea ta, izbăvi<n>du-ne⁴² pre⁴³ noi din sămi<n>tealele⁴⁴ lu<i>, vrea<d>nicule⁴⁵ de² laudă, Mihaile⁴⁶ arha<n>ghili⁴⁷.

✧²² Scris: аѢ. ✧²³ Scris: но ари; urmează câteva litere care au fost șterse. ✧²⁴ Scris: мѡтпн, cuvânt deasupra căruia s-a scris forma corectă: мѡтпнн. ✧²⁵ Scris: помнѡ. ✧²⁶ Scris: тоти. ✧²⁷ Scris: жлаллл. ✧²⁸ Scris: аѢѡнжсѡѢ. ✧²⁹ Scris: лиа. ✧³⁰ Scris: члли. ✧³¹ Scris: аѢди. ✧³² Scris: сжлжчѡци. ✧³³ Scris: диавѢлѢ. ✧³⁴ Scris: члѢ. ✧³⁵ Scris: чѢ. ✧³⁶ Scris: на. ✧³⁷ Scris: сѡцилал. ✧³⁸ Scris: члл. ✧³⁹ Scris: пѢѡпѡѡѡри. ✧⁴⁰ Scris: стѡѡлне. ✧⁴¹ Scris în continuare: пѢтирѡ днѡ, apoi cuvintele au fost barate cu linii. ✧⁴² Scris: избѡвѡдѢна. ✧⁴³ Scris: прѡ. ✧⁴⁴ Scris: сѡмплаллалл. ✧⁴⁵ Scris: вѡникѢлл. ✧⁴⁶ Scris: мѡхѡлл. ✧⁴⁷ Sub text, în partea dreaptă, s-a notat de altă mână fraza *Adam șede înainte raiului (раику)* și p<l>â<n>je, care se referă la textul de pe fila 254^t.

3. Primul text, care tratează tema plângerii lui Adam după izgonirea sa din rai, aparține primului tip al scrierii, în clasificarea lui Emil Turdeanu, și urmează datele generale ale canonului religios (cf. troparele din *Triod* pentru sâmbăta care precedă *Duminica lăsatului de brânză*)¹. Versiunile care aparțin acestui tip au rămas nestudiate și prin urmare, nu sunt cunoscute în totalitate². Textul nostru păstrează o formă prescurtată a variantei bihorene care se regăsește în ms. 34 al Institutului de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu” din Cluj (f. 160^v/5–164^t/3)³. Ambele variante se caracterizează prin dialogurile dintre Adam și rai, respectiv dintre Adam și Dumnezeu. A se vedea în acest sens încercarea lui Adam de împăcare cu raiul:

¹ Émile Turdeanu, *La vie d'Adam et d'Ève en slave et en roumain*, în *Apocryphes slaves et roumains de l'Ancien Testament*, Leiden, E. J. Brill, 1981, p. 123, *idem*, *Versul lui Adam de umilință*, în „Revista de istorie și teorie literară”, XLII, 1994, nr. 2, p. 221.

² Cf. inventarul manuscriselor care păstrează versiuni ale *Plângerii lui Adam* (Emil Turdeanu, *La vie d'Adam et d'Ève en slave et en roumain*, p. 126, nota 96). Dintre manuscrisele semnalate de Nestor Vornicescu (*Dans un manuscrit psaltique de Stiharetz*, în „Revue des Études sud-européennes”, t. XV, 1977, nr. 1, p. 38, nota 5), numai ms. rom. 5325 (fost 6032), f. 1–4^v, reproduce o variantă a acestui tip de scriere. Nu aparține *Plângerii lui Adam* manuscrisul semnalat de N. Drăganu, *Versuri vechi*, în „Dacoromania”, V, 1927–1928, p. 505. Nu știm, în schimb, dacă *Versul lui Adam* dintr-un manuscris descris de Gh. Pavelescu (*Versuri la morți de Nicolae Filimon*, în „Apulum”, II, 1943–1945, p. 318, nr. 7) se subsumează primului tip al scrierii.

³ Semnalat de N. Drăganu, *Pagini de literatură română veche (O colecție de cărți populare într-un manuscris din jumătatea a doua a sec. XVIII)*, în „Dacoromania”, III, 1922–1923, p. 246 (nr. 18).

ms. sl. 758

Raiule, raiule, dulcili meu raiu, vină să
<n>i iertămu amâ<n>doi ca de astădzî
înai<n>te nu nu mai videa p<â>nă în zua
de giudeț.

(f. 254rb/4 – 9)

și, implicit, răspunsul raiului:

ms. sl. 758

Ada<mi>, Adami, n<u> iasti de v<i>na
mea, ce <ia>sti de vina ta c<ă>
Dumnăzdeu te-au lăsat cu mini în raiu și
țu-o poro<n>cit s<ă> nu mănânci poami
d<i>n pomu din mijlocu raiul<u>i.

(f. 254rb/10 – 254ra/4)

ms. 34

Raiule, dulcile mieu raiule, ni să ne
iertăm unul cu altul, că de astăzi
înainte nu ne vom mai vede⁴ până la
zua de giudeț.

(f. 160^v/9 – 161^r/3)

ms. 34

Adame, Adame, nu-i de vina me⁵, ce-i
de vina ta, Adame, că Domnul cu
mine în raiu te-a⁶ lăsat și⁷ te-a⁶
cuntenisit, poame din pomul raiului
să nu mănânci.

(f. 161^r/7 – 14)

Ar mai fi de reținut două trăsături prin care se particularizează versiunea din ms. sl. 758. Prima, prezentarea raiului drept un spațiu în care „nu era nici noapți, ni<ci> toamnă, ni<ci> iarnă” (f. 254ra/11–13), ne amintește de caracterizarea făcută raiului în versiunea din ms. rom. 5325 (BAR): „acolo nu era noapte” (f. 2^r). A doua trăsătură privește finalul scrierii, care nu reține promisiunea lui Dumnezeu că-l va readuce pe Adam în rai: „Ad<ami>, Ada<mi>, ia <a>minti celi floricii ci p<r>imăvara răsaru” (f. 254ra/14–15); cf. însă versiunea din ms. 34: „Vezi, Adame, frămsețele ce să ivăsc primăvara, iara toamna pier? Așe și tu, Adame, rabdă într-această lume, că după această lume că te voi îmbrăca în lumină în locul <în> care erai mai nainte, în raiu” (f. 163^r/9 – 163^v/4).

4. A doua scriere (f. 254^v), considerată de Zamfira Mihail parte integrantă a *Plângerii lui Adam*, este reprezentată de *Troparul arhanghelului Mihail*. Acesta se cântă în ziua de 8 noiembrie (celebrarea celor doi arhangheli, Mihail și Gavril), *La laude, Mărire, glas 5*, după cum aflăm din materia *Mineiului* pentru luna și ziua respectivă⁸. Versiunea din ms. sl. 758 este o variantă cu mici modificări a traducerii înfăptuită de Damaschin, pe când era episcop de Râmnic⁹, pe care o aflăm publicată prima dată în *Antologhionul* din 1737: „Unde umbrează darul tău, arhanghele, de

⁴ Scris: *вѣде*; altă lecțiune posibilă: *vedea*.

⁵ Scris: *ме*; altă lecțiune posibilă: *mea*.

⁶ Scris: *ме*.

⁷ Scris: *миѣ*.

⁸ *Mineiul lunei noiembrie*, București, 1892, p. 123.

⁹ Alex. Lepădatu, *Damaschin episcopul și dascălul*, în „Convorbiri literare”, 1906, p. 563–581; Gabriel Țepelea, „*Mineiele*” de la Râmnic. *Contribuția lor la dezvoltarea limbii române literare și la biruința ei definitivă ca limbă de cult*, în volumul autorului, *Studii de istorie și limbă literară*, Editura Minerva, București, 1970, p. 88–95.

acolo să goneaşte putearea diavolului, că nu suferă să rabde lumina ta luceafărul cel ce au căzut. Pentru aceasta te rugăm: săgeţile lui ceale de foc purtătoare, ceale pornite asupra noastră, stinge-le cu mijlocirea ta, izbăvindu-ne pre noi de smintealele lui, vreadnice de laudă, MIhaile arhanghele”¹⁰.

Notarea troparului respectiv în ms. sl. 758 s-a datorat foarte probabil funcţiei sale protectoare, care îl făcea apt să preia atributele unui amulet. *Troparul arhanghelului Mihail* a cunoscut o oarecare audienţă în lumea clericală, căci peste două veacuri îl regăsim reproduş în romanul *Arhanghelii* al lui Ion Agâbiceanu¹¹.

5. Cele două scurte scrieri copiate pe paginile *Triodului înflorit* de la Mănăstirea Hangu (j. Neamţ) conservă particularităţi de limbă moldoveneşti: *e* medial aton trecut la *i* în *arhanghili*(254^v/7), *dulcili* (254^b/4–5), *nu sufiri* (254^v/2), *-e* final aton trecut la *-i* în *Doamni*(254^a/8–9), *ia* <*a*>*minti* (254^a/15), *u*<*n*>*di* (254^a/11, 254^v/1), *u* trecut la *o* în *fu-o poro*<*n*>*cit* (254^a/1), *dz* păstrat în *astădzî* (254^b/6–7), *Dumnădzeu* (254^a/14, 254^b/12–13), dar trecut la *z* în *au căzutu* (254^v/3), *zua* (254^b/8), *ğ* păstrat în *giudeğ* (254^b/8–9), durificarea labialei *p* în *păntru* (254^v/4), durificarea lui *z* în *zua* (254^b/8), rostirea moale a lui *ş* şi *j* în *aşea* (254^a/8), *jealele* (254^a/13).

Dintre particularităţile semnalate ne atrage atenţia fonetismul *păntru*, înregistrat în Moldova numai în două documente din secolul al XVI-lea¹². Prezenţa grafiei *пѣ<н>пѣѣ* în *Troparul arhanghelului Mihail*, copiat după 1737 (data tipăririi *Antologhionului*), poate constitui o dovadă că acest fonetism se mai menţinea în secolul al XVIII-lea sau la începutul secolului al XIX-lea în graiul din j. Neamţ. Este tot atât de adevărat că grafia *пѣ<н>пѣѣ* poate acoperi şi rostirea *păntru*, atestată în secolul trecut în nordul Moldovei¹³, pe care unii o derivă din *păntru* (cu închiderea lui *ă* la *î* după o labială), iar alţii din *pîntru* (< *printru*)¹⁴.

OBSERVATIONS EN MARGE DE DEUX COURT ÉCRITS ROUMAINS

(Résumé)

L’auteur publie deux courts écrits (*La plainte d’Adam*, respectivement, *L’hymne religieux de l’archange Michel*), copiés sur les pages d’un *Triod* (=Livre des prières et de cantiques) slavon écrit au Monastère Hangu (BAR, ms. sl. 758, f. 254^v). *La plainte d’Adam*, qui appartient au premier type établi par E. Turdeanu, s’approche d’une version du XVIIIe siècle de Transylvanie. Le deuxième écrit représente une version remaniée de la traduction du *Monologue* effectuée par l’évêque Damasquin. Les deux écrits conservent des particularités caractéristiques au patois moldave.

Cuvinte-cheie: *Plângere lui Adam, Troparul arhanghelului Mihail*, episcopul Damaschin.

Mots-clés: *La plainte d’Adam, L’hymne religieux de l’archange Michel*, l’évêque Damasquin.

¹⁰ CRV 215 (*Antologhion*, Râmnic, 1737), f. 121^v.

¹¹ Editura de stat pentru literatură şi artă, [Bucureşti], 1956, p. 280.

¹² Ion Gheţie, Al. Mareş, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, Bucureşti, 1974, p. 128.

¹³ *Atlasul lingvistic român*, serie nouă, vol. VI, [Bucureşti], 1969, h. 1815.

¹⁴ Ion Gheţie, *Baza dialectală a românei literare*, Bucureşti, 1975, p. 129.